

dobrodušnim ljudima ili pukim radozalcima“ (str. 28) Dorđević je i posvetio knjigu. Nama, koji profesionalno i privatno volimo instituciju kafane ostaje da mu se zahvalimo na ovoj monografiji i iskrenim naporima koje ulaže ne bi li se razvila kafanologija, kao zasebna disciplina. Kafana, kao značajna sociološka činjenica,

svakako zaslužuje da uđe u naučni diskurs, baš kao što i knjiga „Kazuj krčmo, Džerimo“, kao sociološki prvenac, zaslužuje da se nađe na samom vrhu spiska literature buduće discipline.

Milena Stanojević

Kultureme na antropološke teme

Nikola Božilović, *Sva lica kulture. Studije i ogledi iz antroposociologije*, Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2010.

U izdanju Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Nišu, 2010. godine objavljena je knjiga *Sva lica kulture, studije i ogledi iz antroposociologije*, autora Nikole Božilovića, redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Nišu. Time je naučnoj i široj javnosti, koja je već imala prilike da se upozna sa značajnim knjigama priznatog i uvaženog autora (iz oblasti sociologije kulture, sociologije umetnosti, estetike i sociokulturne antropologije), ponuđena još jedna izvesno inspirativna mogućnost za učešćem u antropološkom i sociološkom promišljanju klasičnih i savremenih kulturoloških problema. Razume se, nije svrha ni predmet ove knjige da izloži obilno znanje i da raspravlja o svim pitanjima složene i bogate društvene i kulturne stvarnosti, već da upriliči jednu teorijski vrednu i zasnovanu analizu onih aktera, pojava i procesa, koji su privukli autorovu profesionalnu pažnju svojim značajem. Osim toga, knjiga je inicijalno imala i svoju pragmatičnu svrhu – da kroz naslage brojne i teorijsko-metodološki raznoliko utemeljene antropološke građe, izdvoji najznačajnije pristupe, izbegne moguće konfuzije i ponudi studentima lakše snalaženje i bolje razumevanje antropološke i kulturosociološke problematike. Imena dvojice eminentnih recenzentata ove knjige, prof. dr Sretena Petrovića i prof. dr Momčila Stojkovića, dodatno doprinose njenom profesionalnom značaju i naučnoj relevantnosti.

Knjiga *Sva lica kulture* sačinjena je od niza ogleđa i studija iz antroposociologije, pisanih u različitom vremenu i različitim povodima, koji su ovde uspešno tematski strukturisani. Sam autor nas u predgovoru knjige jasno upućuje na to da

su neki od ponuđenih tekstova u ovoj knjizi već ranije bili publikovani. Iako su zadržali svoj izvorni oblik, u velikoj meri su prošireni i dopunjeni, vođeni težnjom autora za obogaćivanjem rezultatima novih istraživanja, potrebom za inoviranjem u sadržajnom i formalnom pogledu i, nadasve, njihovom aktuelizacijom. S druge strane, tekstovi pisani isključivo za potrebe ove knjige učinili su je integralnom publikacijom, koja bi se, po mišljenju samoga pisca, mogla uvrstiti u dela koja pripadaju oblasti društvenih proučavanja poznatog pod imenom *Cultural studies*.

Na 194 strane teksta, uz 21 fusnotu, knjiga nudi devet ogleđa i studija iz antroposociologije u okviru sledećih naslova: Mapa kulture, Individua, društvo, kultura, Temelji klasične socijalne antropologije, Nauka o kulturnoj životinji, Kritika primitivnog uma, Edgar Moren i antroposociologija, Mit u raljama političkog kiča, Filmska mitologija i moderni olimpijci, Rock anthropos. Na kraju knjige nalaze se: bibliografija sa 126 stručno odabranih i ponuđenih publikacija, registar 307 imena, abecedno poređanih, uz *abstract*, na engleskom jeziku.

Prva studija knjige, *Mapa kulture*, tematski podeljena na tri poglavlja - Priroda kulture, Čovekova kultura vs. Kulturna kultura, Kultura društva, posvećena je razmatranju fundamentalnih antroposocioloških problema. Sugerisano samim naslovom knjige i ove studije, autor nam detaljnije razotkriva mapu na kojoj možemo prepoznati tri lica kulture: „1. Prvo lice otkriva nam *physis* ili prirodu kulture, onakvu kakva je ona „poklonjena“ čoveku, ali ne kao

puka datost već kao mogućnost, *potentia* (taj aspekt ulazi u domen filozofske antropologije); 2. Drugo lice je antropoidno, to jest ljudsko, i ono prikazuje kulturu kao suštastveno svojstvo čoveka, na način kako ga vidi kulturna antropologija; 3. Napokon, treće lice kulture jeste njeno društveno lice *par excellence*. Ovo lice nalazi se u domenu interesovanja socijalne antropologije i sociologije“ (str. 12). Postavljanjem i promišljanjem jednog od krucijalnih pitanja antropologije i sociologije: *Kako misliti kulturu?* ističe se, između ostalog, komplementarnost čovekove biološke i sociokulturne evolucije, odnosno pojmova „priroda kulture“ i „ljudska priroda“, koji se, kaže autor, mogu definisati tek u uzajamnoj interakciji, uz zadržavanje relativne samostalnosti. Takođe, znalački se izdvajaju i nude određenja odnosa čovek – kultura u okviru kulturoantropoloških interesovanja brojnih teoretičara (E. Tajlor, R. Linton, R. Firt, K. Kun, K. Klakhon, E. Moren, A. Hevilend, L. Vajt, K. Gerc i dr.), kao i opserviranje kulture u socioantropološkom i kulturnosociološkom diskursu, onda kada se ona shvata kao način života, te kada se implicitno unosi u društveni milje.

Artikulišući značajnu činjenicu da između društva, kulture, pojedinca i ličnosti postoji složena dijalektika odnosa, drugi ogleđ u knjizi pod naslovom *Individua, društvo, kultura*, posvećen je, najpre, objašnjenju i jasnom razgraničenju značenja pojmova navedene trijade, a zatim i situiranju čoveka, određivanju njegovog mesta i uloge u okviru raznovrsnih socio-kulturnih odnosa. Vođen takvim stavom, autor naglašava da „bez obzira na naučne i teorijske sporove, jedno je sigurno: kultura ne može bez društva, kao ni društvo bez kulture. Ali centralni akter u svakoj varijanti je pojedinac, ili, antropološki rečeno – čovek“ (str. 32). U dva poglavlja ovog dela knjige, Motivacija i situacija i Od individue do ličnosti, Božilović, dakle, kritički pristupa utvrđivanju specifičnosti pomenutog odnosa, dosledno izbegavajući i jasno upozoravajući na zamke psihologizma, sociologizma i kulturalizma u razmatranju odnosa individue, društva i kulture.

U trećem delu knjige teorijski se ekspliciraju *Temelji klasične socijalne antropologije*. Pri tome, autor promišlja društvene okvire čoveka i

sveta kulture, govori o nastanku socijalne antropologije i apostrofira njene osnovne teorijske pravce (evolucionizam, difuzionizam, ciklusne teorije ili „teorije kulturnih krugova“, funkcionalizam). Takođe, čitaocu se u okviru ove studije nude i detaljnije informacije o području i načinu istraživanja (univerzalistički i relativistički pristup čoveku), odnosno predmetu i metodima socijalne antropologije, kao i o najznačajnijim segmentima (upućenostima, sličnostima i osobenostima) koji određuju, pre svega, njen odnos sa sociologijom, a zatim i sa filozofskom antropologijom, istorijom i socijalnom psihologijom.

Analizi klasičnih pitanja koja spadaju u domen kulturne antropologije, posvećen je četvrti deo ove knjige. Ogleđ pod nazivom *Nauka o kulturnoj životinji* sadržinski je podeljen na dva poglavlja: Kulturna antropologija: klasično stanovište i Dekonstruktivna naučnog diskursa. Kao deo opšte antropologije, izrasla iz etnologije i psihologije, kulturna antropologija se određuje kao nauka koja kulturu postavlja i promišlja kao „centar za koordinaciju većine pojava koje se odnose na čoveka“ (str. 65). Iako uspostavlja terminološko, predmetno i metodološko razlikovanje socijalne i kulturne antropologije, Božilović, razumljivo, ne propušta priliku da naglasi kako je ova nekada strogo postavljena distinkcija postala akademski gotovo deplasirana. Izrazom sociokulturna antropologija danas se sublimira najšire područje društva i kulture koje se tiče čoveka i njegovih dela. Pod tim nazivom ova disciplina zastupljena je kao istraživačko-edukativni kurs univerzitetskih centara. Takođe, autor naglašava zaokret u istraživačkim tendencijama od klasične ka modernoj antropologiji, nastao sredinom XX veka, koji je implicirao nove principe izlaganja i tumačenja antropoloških činjenica, orijentišući se sve više na savremena društva.

Pažljivom čitaocu ovoga dela Nikole Božilovića ne može promaći činjenica da njen noseći deo predstavlja studija pod naslovom *Kritika primitivnog uma*. Ukazujući na neophodnost antroposociološkog i kulturološkog utemeljenja pojmova „primitivno“ i „primitivni mentalitet“, autor se ovim radom lucidno zalaže za njihovo adekvatno lingvističko i pojmovno-logičko određenje, nasuprot onom koje se ovim

pojmovima pridaje u svakodnevnom govoru. Pri tome napominje da primitivni mentalitet treba shvatiti kao stanje duha koje nije vremenski fiksirano, koje je promenljivo i zavisno od socio-kulturnih faktora, čime apostrofira važnu ulogu kulturno uslovljenog ljudskog ponašanja i bojazan od opasnih generalizacija kojima se mogu stigmatizovati ne samo pojedinci i društva, već i čitave epohe ljudske istorije. Uz znalački odabranu asistenciju značajnih teoretičara i njihovih stavova (predvođenih Lisjen Levi-Brilom, s jedne, i Francom Boasom i Rut Benedikt, s druge strane), Božilović ukazuje na žestoke antropološke sporove u poimanju „primitivnog“, baveći se, takođe, analizom praktičnih posledica, proisteklih iz uma primitivnog čoveka, a oličenih u etnocentrizmu, nacionalizmu, šovinizmu, rasizmu. Božilović svoje stavove potkrepljuje rezultatima savremenih naučnih istraživanja, čime uspeva da „primitivno“ identifikuje kao sistem vrednosti koji predstavlja deo šireg društveno-kulturnog sistema, kao jedan od načina savremenog života u svakodnevju. Primitivni mentalitet je, po mišljenju autora, postao deo rasuđivanja savremenog čoveka, njegovog ponašanja i komunikacije sa drugima. U Srbiji se on može prepoznati u „dvema starim i opasnim boljkama“ – ksenofobiji i samoljublju kao delovima nacionalnog obrasca Srba. Na to su još u prošlom veku upozoravali Rudolf Arčibald Rajs i Slobodan Jovanović. Ovim dvema osobinama autor pridružuje još neke „sitnice iz riznice srpskog primitivizma“, kao što su nepridržavanje zakona i društvenih pravila, izolacionizam, mediokritetstvo, samodovoljnost, isključivost, provincijalizam, nacionalni egoizam i homofobija (str. 97-98).

Smatrajući ga jednim od najznačajnijih teoretičara i analitičara čoveka, društva, civilizacije i kulture dvadesetog veka, autor je u šestoj studiji knjige „ugustio“ Edgara Morena, eksplicirajući i svesrdno doprinoseći zagovaranju njegovog mnogo većeg značaja od onoga koji mu se trenutno pripisuje u društvenim i humanističkim naukama. Pod nazivom *Edgar Moren i antroposociologija*, Božilović nastoji da osvetli teorijsko-metodološke doprinose ovog autora naročito u segmentu sociokulturne antropologije i sociologije kulture, prateći naučne

postupke i rezultate kojima istaknuti francuski naučnik i humanista, u svojim brojnim i značajnim delima, dopunjuje i argumentuje određene antropološke teze.

Tekstovi koji slede u knjizi govore u prilog uspešne autorove primene antropološke i sociološke analize na konkretne probleme čovekove kulturne svakodnevce. Studija pod nazivom *Mit u raljama političkog kiča*, bliže je sadržinski određena poglavljima: Kičizacija mita i Totalitarna svest i naci-kič. Kao autor koji se svojim ranijim knjigama već sasvim uspešno potvrdio u kritičkim promišljanjima fenomena kiča, Božilović ovde svoju profesionalnu pažnju segmentira u okvire kičizacije mita, odnosno njegove političke instrumentalizacije. Teorijski dosledno i precizno daje se, najpre, određenje samog mita, da bi se, zatim, upriličila značajna analiza uticaja politike na oživljavanje i oblikovanje mitske svesti (remitologizacije), odnosno nesporne upotrebe mitova u dnevnopolitičke svrhe. Kao značajan oslonac utemeljenju autorovih stavova, poslužili su brojni primeri iz aktuelne političke, socijalne i kulturne klime srpskog društva.

Ostajući u problematici mita, a vraćajući se u mnogo čemu Morenu, autor u osmoj studiji svoje knjige govori o *Filmskoj mitologiji i modernim olimpijcima*. Film, kao još jedna „terra cognita“ Božilovićevog profesionalnog angažmana, daje odličan povod autoru za uočavanje i objašnjenje prožimanja mitsko-filmskih slika, za promišljanje modela filmske identifikacije i projekcije, kao i za socioantropološku, pa donekle i psihološku analizu odnosa gledalac – filmski heroji. „Taj odnos je“, smatra autor, „posredovan imaginarnim doživljajem koji učestvuje u različitim vidovima filmske mitologije, a najprisutniji je u tzv. kultu zvezda“ (str. 149-150). Ova studija upućuje na činjenicu da se opšta mitološka načela mogu transponovati i na plan filmske mitologije, te da su ona i te kako aktuelna u segmentu masovne kulture, čime se, zapravo, vrši opoziv nekada ustoličenog shvatanja o mitu kao načinu mišljenja i predstavljanja, svojstvenog samo prvobitnom čoveku.

Konačno, knjiga *Sva lica kulture* dobija svoj antroposociološki epilog u završnoj studiji *Rock anthropos*. Ona je sadržinski koncipirana u tri

poglavlja: Kultura i estetika roka, Život izvan mejnstrima i Rok identitet. I sam, nekada i sada, iskustveno i teorijski, obitavajući u rok kulturi, autor najpre određuje njene specifičnosti, utvrđujući umetničke kvalitete roka. Zatim, polazeći od značajnog pitanja socijalne i kulturne antropologije (pre nego individualne psihologije) – kakvom tipu ličnosti pripada roker, Božilović uvodi u razmatranje nimalo lako teorijski uhvatljiv pojam *rock anthropos*, označavajući njime čoveka koji je izgradio svoj svet u okviru miljea rok kulture. Objašnjavaju se, takođe, osobenosti rok identiteta koji je, po mišljenju autora, u mnogo čemu specifičan, budući da nije vezan posebno za neku etničku grupaciju, naciju, religiju, profesiju.

Da zaključimo: na temelju dugogodišnjeg naučnog i stručnog rada, konsultujući relevantnu domaću i stranu literaturu, Nikola Božilović u knjizi *Sva lica kulture. Studije i ogledi iz antroposociologije* nudi dve vrste tekstova – jedne, koji su posvećeni ključnim teorijsko-metodološkim problemima klasične i moderne socijalne i kulturne antropologije, kao i

savremene i postmoderne sociokulturne antropologije; druge, koji se odnose na konkretne probleme čovekove kulturne svakodnevice. Jasno je da je ovakva konceptijska zamisao knjige rezultat autorovog dugogodišnjeg kulturološkog (antropološkog, socio-kulturnog, estetičkog, semiološkog) pristupa čoveku, njegovoj društvenosti i kulturnom bitisanju. Božilovićev teorijski osećaj u izboru relevantnih problema i kritički senzibilitet u njihovom promišljanju, omogućili su mu da svoju autorsku osobenost iskaže, i ovoga puta, naučnom angažovanošću i inventivnošću vrsnog kulturologa. Budući pisana razumljivim i jednostavnim stilom, uz mnoga pojašnjenja i primere iz stvarnog života i prakse, knjiga sasvim opravdano zaslužuje pohvale i preporuke za čitanje. I to podjednako široj javnosti i studentima, kojima će, bez ikakve sumnje, olakšati razumevanje obimne i razasute antroposociološke materije, ohrabrujući ih u nastojanju da razotkriju sva lica kulture.

Jelena Petković